

How did Hoshana Raba get this way?

Rabbi Dr. Jeffrey R. Woolf
Bar-Ilan University

1. ויקרא כג, מא-מג:

וְחַגְתֶּם אֹתוֹ חַג לַה' שִׁבְעַת יָמִים בְּשָׁנָה חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי תַחֲגוּ אֹתוֹ: בַּסֹּכֶת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים כָּל הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֹשְׁבוּ בַסֹּכֶת: לְמַעַן יָדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם כִּי בַסֹּכֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם:

2. ספרא אמור פרשה יב פרק טז

וענף עץ עבות את שענף עץ דומה לקליעה זה הדס וערבי נחל אין לי אלא של נחל של בעל ושל הרים מנין תלמוד לומר וערבי נחל אבא שאול אומר ערבי נחל שתיים ערבה ללולב וערבה למקדש:

3. בבלי, סוכה דף מד ע"א (=ירושלמי, סוכה, ז,א):

אתמר: רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי, חד אמר: ערבה יסוד נביאים, וחד אמר: ערבה מנהג נביאים. תסתיים דרבי יוחנן הוא דאמר יסוד נביאים, דאמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן: ערבה יסוד נביאים הוא, תסתיים. אמר ליה רבי זירא לרבי אבהו: מי אמר רבי יוחנן הכי? והאמר רבי יוחנן משום רבי נחוניא איש בקעת בית חורתן: עשר נטיעות, ערבה, וניסוך המים הלכה למשה מסיני! אשתומם כשעה חדא ואמר: שכחום וחזרו ויסודום.

רש"י:

יסוד נביאים הוא - תקנת נביאים אחרונים חגי זכריה ומלאכי, שהיו ממתקני תקנות ישראל באנשי כנסת הגדולה.

מנהג - הנהיגו את העם, ולא תקנו להם, ונפקא מינה דלא בעיא ברכה, דליכא למימר וצונו, דאפילו בכלל לא תסור ליתא.

4. משנה, סוכה ד, ה-ו:

מצות ערבה כיצד מקום היה למטה מירושלם ונקרא מוצא יורדין לשם ומלקטין משם מרביות של ערבה ובאין זוקפין אותן בצדי המזבח וראשיהן כפופין על גבי המזבח תקעו והריעו ותקעו בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת ואומרים אנא ה' הושיעה נא אנא ה' הצליחה נא רבי יהודה אומר אני והו הושיעה נא ואותו היום מקיפין את המזבח שבעה פעמים בשעת פטירתן מה הן אומרים יופי לך מזבח יופי לך מזבח רבי אליעזר אומר ליה ולך מזבח ליה ולך מזבח:

כמעשהו בחול כך מעשהו בשבת אלא שהיו מלקטין אותן מערב שבת ומניחים אותן בגיגיות של זהב כדי שלא יכמשו ר' יוחנן בן ברוקה אומר חריות של דקל היו מביאין וחובטין אותן בקרקע בצדי המזבח ואותו היום נקרא יום חבוט חריות:

5. בבלי, סוכה מד ע"ב:

אמר אייבו: הוה קאימנא קמיה דרבי אלעזר בר צדוק, ואייתי ההוא גברא ערבה קמיה, שקיל, חביט חביט ולא בריך. קסבר: מנהג נביאים הוא. אייבו וחזקיה בני ברתייה דרב אייתו ערבה לקמיה דרב, חביט חביט ולא בריך, קא סבר: מנהג נביאים הוא.

רש"י:

חביט חביט - לשון ניענוע.

מנהג נביאים היא - בגבולין, ולא יסוד נביאים, הלכך אינה צריכה ברכה.

6. תוספתא סוכה (ליברמן) פרק ג, א:

לולב דוחה את השבת בתחלתו וערבה בסופו מעשה וכבשו עליה ביתסין אבנים גדולות מערב שבת הכירו בהן עמי הארץ ובאו וגררום והוציאו מתחת אבנים בשבת לפי שאין ביתסין מודין שחבוט ערבה דוחה את השבת ערבה הלכה למשה מסיני אבא שאול או' מן התורה שנ' וערבי נחל ערבה [ללולב וערבה] למזבח ר' ליעזר בן יעקב אומ' כך היו או' ליה ולך המזבח ליה ולך המזבח.

7. ירושלמי (ונציה), ראש השנה פ"ד ה"ד (דף נט טור ג):

רבי יעקב בר אחא בשם ר' יוחנן מפני מעשה שאירע פעם אחת תקעו בראשונה והיו השונאים סבורין שמא עליהן הם הולכין ועמדו עליהן והרגום מיגו דאינון חמי לון קראיי שמע ומצליין וקוראין באוריתא ומצליין ותקעין אינון אמרין בנימוסון אינון עסיקין ואמר אף בהלל כן לית כל עמא תמן ואמר אף בתקיעה כן לית כל עמא תמן א"ר יונה כתיב ואותי יום יום ידרושון זו תקיעה וערבה.

8. ירושלמי (ונציה), סוכה פ"ד, מ"ב (דף נד טור ב):

רבי סימון מפקד לאילין דמחשבין יהבון דעתכון דלא תעבדון לא תקיעתה בשבת' ולא ערבתא בשבתא ואין אדחקתון עבדון תקיעתה ולא תעבדון ערבתא.

9. רמב"ם, הלכות קידוש החודש פרק ז, ז:

ומפני מה אין קובעין בחשבון זה בימי אד"ו? ... א"ל מפני שהמחזר הזה מתגדר מאלד ומתפאר בחכמה הזאת והוא צעיניו שהגיע לתכליתה, ואני איני מאנשיה כי גם רבותי לא הגיעו אליה ע"כ לא נכנסתי לדבריו לדבוק אחריו, אך כשפגעתי בדבר הזה שכתב נפלא צעיני הפלא ופלא, ואם יהיה המולד צגה"ז על הדרך האמלעי למה לא ידחה למחרתו אל המולד האמיתי, ולדבריו אין ראוי לעולם לקובעו זיוס מולדו ומה חטא אד"ו שלא יהיה זו המולד לעולם באמיתי ולעולם ידחה ומה זכה צגה"ז שיהיה זו ולא ידחה, ואנו קבלנו דחיית אד"ו משום יום ערבה שלא יבא בשבת ומשום יום הכיפורים שלא יבא לא בערב שבת ולא צמולאי שבת, ודחיית אד"ו משום אד"ו, והוא צעיני כמתעתע.

10. סופר מוסלמי בירוני מובא ע"מ' גיל, 'היישוב היהודי', ספר ירושלים - התקופה המוסלמית הקדומה 1099-638, ע' י' פראוור, ירושלים 1987, עמ' 147:

היום האחרון לחג הסוכות, הוא היום השביעי בו והעשרים ואחד לחורש, נקרא עראפא (=ערבה), בו עמד השלו על ראשי בני ישראל במדבר ובו חג העצרת, מפני שבו יתכנסו היהודים בהאר הרא (בוודאי שיבוש, וברור שהכוונה להר הזיתים) שבירושלים בתורת עולים לרגל, והם מקיפים את האורון (=הארון) אשר בבתי כנסיותיהם, שהוא כמו המנבר (אצל המוסלמים).

11. זכריה יד, א-ז:

הנה יום בא לה' וחלק שללך בקרבך: ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה ונלקדה העיר ונשאו הבתים והנשים תשגלנה תשכבנה ויצא חצי העיר בגולה ויתר העם לא יקרת מן העיר: ויצא ה' ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב: ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים אשר על פני ירושלם מקדם ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה ומה גיא גדולה מאד ומש חצי ההר צפונה וחציו נגבה: ונסתם גיא הרי פי יגיע גי הרים אל אצל ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיה מלך יהודה ובא ה' אלהי כל קדשים עמך: והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון: והיה יום אחד הוא ידע לה' לא יום ולא לילה והיה לעת ערב יהיה אור:

12. פיוט 'אומץ ישער', 'להו"ר:

אומץ ישעך בא. קול דודי הנה זה בא. מבשר ואומר: קול בא ברבבות פתים. לעמוד על הר הזיתים. מבשר ואומר: קול גשתו בשופר לתקע. תחתיו הר בקע. מבשר ואומר: קול דפק והציץ וזרח. ומש חצי ההר ממזרח. מבשר ואומר: קול הקים מליל נאמו. ובא הוא וכל קדושו עמו. מבשר ואומר: קול ולכל באי עולם. בת קול

ישמע בעולם. מבשר ואומר: קול זרע עמוסי רחמו. נולדו כילד ממעי אמו. מבשר ואומר: קול חלה וילדה מי זאת. מי שמע כזאת. מבשר ואומר: קול טהור פעל כל אלה. ומי ראה כאלה. מבשר ואומר: קול ישע וזמן הוחד. היחל ארץ ביום אחד. מבשר ואומר: קול כביר רום ותחת. אם יולד גוי פעם אחת. מבשר ואומר: קול לעת יגאל עמו נאור. והיה לעת ערב יהיה אור. מבשר ואומר: קול מושיעים יעלו להר ציון. כי חלה גם ילדה ציון. מבשר ואומר: קול נשמע בכל גבולך. הרחיבי מקום אהלך. מבשר ואומר: קול שימי עד דמשק משפנותיך. קבלי בניך ובנותיך. מבשר ואומר:

13. משנה ראש השנה א, ב:

בארבעה פרקים העולם נידון בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן בראש השנה כל באי העולם עוברין לפניו כבני מרון שנאמר (תהלים ל"ג) היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם ובחג נידונין על המים:

14. ספר המנהגים (טירנא) הגהות המנהגים חג הסוכות:

למה נקרא שמו הושענא רבה - אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם: אני יחיד ואתה יחיד אתן לבניך יום המיוחד לכפר בו עונותיהם וזהו הושענא רבה. פירוש שמי אהיה בגימ' כ"א ואתה בכ"א עשרה דורות מאדם ועד נח, ועשרה דורות מנח עד אברהם והושענא רבה כ"א ימים לחדש תשרי. א"ל הקדוש ברוך הוא לאברהם: אם אין כפרה לבניך בר"ה יהיה ביו"כ, ואם לאו יהיה בהושענא רבה, וזהו אחדותו של שמי וזהו הושענא רבה.

15. ספר אבודרהם סדר תפלת סוכות:

יש אנשים שנוהגין גם בליל הושענא רבה שכורכי עצמם בסדין ויוצאין למקום שמגיע אור הלבנה ופושטין מעליהן הסדין ונשארים ערומים ופושטין איבריהם ואצבעותיהן, אם מצא צלו שם טוב הוא. ואם יחסר צל ראשו בנפשו הוא. ואם יחסר צל א' באצבעות ידיו סי' לא' מקרוביו. ויד ימין סימן לבניו הזכרים ויד שמאל סי' לנקבות. וכן פי' הרמב"ן בפסוק (במדבר יד, ט) סר צלם מעלהם. זה לשונו יתכן שירמז הכתוב למה שנודע כי בליל החתום לא יהיה צל לראש האיש אשר ימות בשנה ההיא ע"כ. וזה הצל אינו צל אדם ממש כי העומד אצל הלבנה או אצל האורה אי אפשר שלא יהיה לו צל אלא הוא צל הצל הנקרא בדברי רבותי בבואה דבבואה. ויש סעד לדברי מדאמרינן בפ' בתרא דהוריות (יב, א) האי מאן דבעי למיפק לאורחא ובעי למידע אי חדר לביתיה אי לא ליקום בביתא דהברא אי חזי בבואה דבבואה לידע דהדר לביתיה ואח"כ אומר שם ולא מילתא היא דילמא חלשא דעתיה ומתרע מזליה מכאן אני אומר שאין ראוי לנהוג מנהג זה.

16. שולחן ערוך, אורח חיים הל' לולב סי' תרסד, סעי' א:

[ביום שביעי, שהוא הושענא רבה, נוהגים להרבות במזמורים כמו בי"ט. הגה:..כתבו הראשונים ז"ל שיש סימן כלל הלבנה כליל הושענא רבה מה שיקרה לו או לקרוביו באותה השנה; ויש מי שכתב שאין לדקדק בזה, כדי שלא ליתרע מזליה, גם כי רבים אינם מצינים הענין על זוריו; ויותר טוב להיות תמים ולא לחקור עתידות כנ"ל. ומרבים קצת בנרות כמו ביה"כ. הגה: והמלקקים נוהגים לטבול ענמן קודם עלות השחר, כמו בעיה"כ (מנהגים); ויש נוהגים ללבוש הקיטל כמו צי"כ, לפי שצחג נדונים על המים; ונוהגים להחיר צו אגודו של לולב, ומקיפים ז' פעמים, ומרצים תחנונים על המים.

17. ספר הרוקח הלכות ברכות הקדמה:

ור' חזקיה מפרש שלפיכך אומר פסוק זה כשמחזירים ספר תורה למקומה לפי כשמשחוחים אומ' רוממו ה' אלקינו והשתחוו וגם בברכת התורה משתחוים לכבוד התורה כשמחזירי' אותה אומר יהללו להודיעך שלא בשביל אלהות שבתורה הוא משתחוה אלא להקב"ה הוא משתחוה ששכינתו שורה עליה...

ממנהגי יהדות תוניסיה

5. לרוב נוהגים לערוך את תיקון ליל הושענא-רבא בבתים פרטיים, וזאת היא ה"מביתה", השניה אחרי זו של ליל השבועות. לילה ויום הושענא-רבא נחשבים קדושים כיום הכיפורים, ורבה היא ההשתתפות בבית-הכנסת. בשעת אמירת "קול מבשר" ו"הושענא" מנענע הקהל את הערבה, והקרובים אל ספרי-התורה אף חובטים בהם בערבה. בסיום התפילה ניגשים כל המתפללים אל חצר בית-הכנסת, והרב חובט פעמים מספר בערבה בערמה של אפר-מימין, משמאל ובאמצע. בחזורו הביתה חובט בעל-הבית שלוש פעמים בערבה בכתף של כל אחד מבני המשפחה ואומר בניב תוניסאי "מארה עאם אכור כיר מן אדה" ("שתהיה השנה הבאה טובה יותר ומבורכת יותר") ו"תזכו לשנים רבות."

ממנהגי יהדות בבל

10. בליל הושענא רבא ערים כל הלילה וקוראים את הלימוד המיועד ללילה זה כמובא בספר "קריאי מועד" שנדפס בבגדאד, בירושלים ובמקומות אחרים. באמצע קריאת התהילים אומרים את התפילות לכבוד שבעת האושפזין, מלוות בפיוטים מיוחדים ובמנגינות מיוחדות. בין המשקאות המיוחדים ללילה זה ולליל חג השבועות יש להזכיר את משקה ה"מגלי" העשוי מסוכר, "זנגביל" ו"הל" רתוחים במים. החריפות שבמשקה זה מונעת שינה. בגלל חריפותו אין נוהגים להביאו ב"חתימה" של ראש-השנה (ראה סעיף ט סי' 7).

ממנהגי יהדות מרוקו

4. הושענא-רבא, ליל גמר החתימה, נחשב לכיפור-קטן. ערים כל הלילה ואומרים כל התהילים, בשבע הפסקות, כפי שמובא בספר "קריאי מועד". בכל הפסקה אומרים "שמע ישראל", "ה' הוא ה-אלהים", "ה' מלך" וקטעים אחדים מהסליחות; מיד לאחר סיום אמירת תהילים מתפללים תפילת שחרית, בהשכמה, כדי שלא תהא שהות להירדם. בתפילה זו מוסיפים "נשמת כל חי". התפילה להושענא-רבא נמשכת שעות אחדות בגלל ריבוי ההושענות. בשוב האב הביתה מהתפילה, הוא חובט בערבה שבידו על גב אשתו וילדיו ושאר בני הבית.

ממנהגי יהדות פרס

6. בליל הושענא-רבא מתאספים ל"ישיבה" בבית-הכנסת, או בבית מי שנפטר לו באותה שנה אחד מבני המשפחה. אחרי קריאת ספר "דברים" על פי התור קוראים "אדרא רבא", ובחצות הלילה אומרים תהילים. בין ספר לספר אומרים סליחות ולימוד המיוחד לאחד משבעת "כורתי הברית": אברהם, יצחק, יעקב, משה, אהרן, יוסף ודוד, ותוקעים בשופר. מי שמת לו מת באותה שנה או מי שבאותו שבוע חל בו יום הזיכרון של אחד מקרוביו מחלק תופינים, פירות ותה, והקהל מברך עליהם לעילוי נשמת המת. על השולחנות מניחים חבילות פרחים, הדסים ואתרוגים שעוברים מיד ליד, וכל אחד מברך עליהם את הברכה המתאימה. באשמורת הבוקר מסיימים את ליל הושענא-רבא בקריאת פרשת מותו של משה.

Learning is l'ilui nishmat Rav Eitam Shaul ben Rav Yehuda Herzl Henkin, zt"l and Naama bat Chanan Henkin, zt"l.